

Presentació

Xavier Riu

Els articles que segueixen són algunes de les contribucions a un seminari que tingué lloc a la Societat Catalana d'Estudis Clàssics els dies 15 i 16 d'octubre de 1999. El títol fou, com el d'aquest recull, «Les mares dels grecs». Aquest és un tema que ha tingut una certa continuïtat d'interès entre nosaltres, de manera individual en alguns casos, i també de manera col·lectiva. Moltes persones que participaren en aquestes sessions, vinculades a la Societat d'Estudis Clàssics, fa uns quants anys van fer unes altres sessions, una cosa semblant a aquesta d'avui, sobre la dona a Grècia, i després en va sortir fins i tot un llibre¹, on es tractaven tota una sèrie d'aspectes de la figura de la dona a Grècia, des de la dona com a deessa; l'imaginari sobre la dona; la dona aquella diguéssim, només per dir-ho d'alguna manera i més aviat suau, «estranya», o «perillosa», o «malèfica» fins i tot, com era el títol d'una de les intervencions, «Dones malèfiques — precisament—, òlibes i bruixes»; la dona d'alguna manera excepcional de la tragèdia, com era Antígona, per exemple; o bé, una mica agafant aquests dos capítols que deia ara, l'Esfinx, que entraria una mica dintre de tots dos; les figures femenines com a representats de la por, és a dir com a representants d'allò que causa por. Etc.

Després d'això, l'interès per l'estudi de les dones en el món antic no ha fet sinó créixer, i hi ha a hores d'ara una gran quantitat de bibliografia —i ja comença a fer-se difícil de dominar-la tota, com passa amb molts altres camps. Però, en general, amb excepcions, naturalment, però en general, allò que ha cridat l'atenció més dels estudiosos és la dona fora de lloc. Fora de lloc en tots els sentits de la paraula. És a dir: el lloc normatiu de la dona, per dir-ho així, a Grècia, era la casa, fins i tot les parts més tancades de la casa, o com a molt de vegades a la porta. I això és així, des d'Homer

1. G. DEL OLMO, J. PÒRTULAS, E. PELLIZER, C. MIRALLES, G. SISSA, A. IRIARTE, M. CLAVO, M. CAMPS, *La dona a l'Antiguitat*, AUSA, Sabadell 1987.

fins —per posar un terme— a Plutarc. I entremig dels dos trobem tota una pila de textos on aquesta idea apareix. També és veritat que totes les societats tenen normes, tenen lleis, i tanmateix totes les societats també arriben a certs compromisos amb aquestes normes, amb aquestes lleis. Per tant, la situació real, com funcionaven les coses de debò a Grècia no és que ho sapiguem gaire. De tota manera, molt diferent d'aquesta pintura normativa que trobem, d'aquesta idea, no devia ser. Fins i tot tenint en compte que tota una sèrie de lleis ens pinten clarament una idea d'aquest lloc molt delimitat que té la dona en la ciutat grega. Em ve al cap una llei que esmenta Aristòtil (*Pol. Ath.* 35.2) i que també esmenten Demòstenes (46.14) i Iseu (2.20), que diu que un home pot fer testament si no és que és boig, o si repapieja molt, o si està influït per una dona. El paper de la dona és clarament molt delimitat. En canvi, allò que ha cridat en general l'atenció del estudiosos és la dona que precisament és fora del seu lloc, en molt sentits: físicament (és a dir, fora de casa), en sentit també més simbòlic o metafòric, en el sentit que fa aquelles coses que no li toca de fer. També és veritat que aquesta dona és la més fàcil d'estudiar, perquè és la que apareix als textos, mentre que l'altra no hi apareix, perquè en general, per als grecs, de la dona com menys se'n parlés millor, tant si era per dir-ne bé com per dir-ne mal. De la dona normal, de la dona real, de la dona quotidiana.

Llavors, quina és aquesta dona que és la normalment més estudiada perquè és la que apareix en els textos perquè és fora de lloc? Bàsicament són dues, que de fet en bona part són la mateixa. És la dona de mots mites i de tota una sèrie de rituals. Per posar-ne uns exemples, són les mènades, en el mite, que se'n van a la muntanya, que deixen la casa, la ciutat, i en comptes d'alletar els nens, deixen els nens i donen el pit a animals salvatges; o bé agafen i esquarteren així amb les mans nues o bé animals o bé el seus mateixos fills, com fa Àgave, per exemple. O són per exemple les dones d'un ritual com el de les Tesmofòries, que el practicaven efectivament les dones d'Atenes, però que precisament, en aquest marc tancat del ritual, eren exactament també fora del seu lloc habitual, de manera que ocupen un lloc que és central, un dels centres de poder reals i simbòlics d'Atenes com és la Pnyx, i allà a més s'instal·len en una mena de tendes, per marcar una mena de vida així primitiva, segons sembla, i durant uns dies ocupen aquest lloc que no els correspon. O bé, per posar-ne un altre exemple diferent (i amb aquest ja acabem), és Antígona, un personatge mític que ens apareix en una tragèdia, i que fa una sèrie de coses que jo entenc que a la tragèdia de Sòfocles són valorades positivament: és a dir, defensa una sèrie de valors que són absolutament necessaris, almenys tal com ho diu Sòfocles, si jo ho entenc bé, però en canvi el que en la tragèdia mateix no és tan clar que estigui bé és que aquestes coses les defensi, i de la manera que ho fa, Antígona precisament, és a dir una dona. Què vol dir això? Tal com jo ho entenc, que aquesta dona defensa uns valors que són els valors que cal defensar, però tanmateix és veritat que continua essent fora de lloc

en la mesura que gosa gafar un paper que de fet no li correspondria. Per què l'agafa precisament Antígona, una dona? Jo m'imagino que deu ser perquè aquest paper de defensar la família per damunt de tot, els morts (en aquest cas els germans morts), i d'establir aquesta relació amb els morts, particularment amb els morts de la família és una cosa que en l'imaginari grec correspon, entenc jo, bàsicament a les dones; per tant és lògic que ho faci una dona. Però en canvi continua essent veritat que és fora de lloc en el moment de defensar aquestes coses, per molt que les coses en qüestió estiguin bé, i jo diria que aquest aspecte perillós d'Antígona és també clarament marcat en la tragèdia de Sòfocles (com explicaven, d'una altra manera, alguns dels articles del llibre que he esmentat abans).

És a dir que ha estat aquesta dona que algú ha anomenat la dona «dels marges», aquesta que és fora del lloc que li correspon la que ha desvetllat més la curiositat dels entesos. Això no estic segur que no sigui una mica també per la mateix raó que, allà al segle XVI, quan van començar a fer-se les primers compilacions etnogràfiques, de costums de pobles d'aquells anomenats llavors salvatges, les coses que s'hi feien constar en aquestes compilacions eren bàsicament les coses estranyes, les coses que més sorprenien l'observador europeu. Això va tenir uns efectes devastadors damunt de la recerca etnològica i antropològica durant moltíssim temps, perquè és clar: la idea que un en treia era que aquella gent, aquells salvatges no feien altra cosa que coses estranyes, i no feien coses normals com nosaltres, sinó només coses estranyes, místiques i així. Jo diria, doncs, que si s'ha estudiat més aquella mena de dona és una mica per la mateixa raó: l'observador modern veu les coses aquestes estranyes i li criden l'atenció. Però també l'altra raó és, en el cas de les dones aquestes a Grècia, que són més fàcils d'observar, perquè ens apareixen més als textos.

Per tot això ens ha semblat oportú, seguint una idea de la Montserrat Jufresa, d'anar ara al pol contrari, d'estudiar ara precisament allò que és més central, aquell paper que és més central en la dona, tal com la veien els grecs, i aquell paper pel qual la dona ocupa un lloc que és absolutament imprescindible, i entès també com a absolutament central en la ciutat grega, per molt que aparegui més aviat poc en els textos, precisament per allò que deia abans: perquè de la dona real, com menys se'n parli millor. És aquest paper de la dona com a mare. I per això hem convidat unes quantes persones que s'han dedicat a estudiar aquestes coses des de punt de vista molt diferents. D'alguna manera totes comparteixen un acostament en termes molt generals antropològic, però en canvi, com veureu en les conferències, cada una ho fa d'una manera molt diferent.

Conformen la publicació present quasi totes les conferències², i hi hem incorporat també bona part de la taula rodona amb què es van cloure les sessions. Això ho hem fet de dues maneres: per una banda, una intervenció de Montserrat Camps, ja programada per a la taula rodona (semblava

2. N'ha quedat fora tan sols la de Stella Georgoudi, «À la recherche d'une Terre mère».

que una visió del que podríem dir-ne «anti mares» fóra útil) ara li hem demanat d'allargar-la i arrodonir-la una mica i la publiquem al final, seguida d'una altra intervenció, aquesta espontània, de Maite Clavo, que també li hem demanat de preparar ara una mica. Tant l'una com l'altra van donar lloc a un diàleg molt viu, que però queda, un cop sentides les cintes, força dispers, de manera que hauria calgut, per publicar-lo, una tasca d'edició excessiva. Per aquesta raó l'hem omès (parcialment ha quedat integrat, però, en els textos que he esmentat). En canvi, sí que publiquem la part final del diàleg, que és més centrada i s'entén fins i tot per escrit.